

KOMISE PRO SLOVNÍK SUDETONĚMECKÝCH NÁŘEČÍ NĚMECKÉ AKADEMIE VĚD V PRAZE A JEJÍ MATERIÁLY V ARCHIVU UNIVERZITY KARLOVY*

JANA RATAJOVÁ

COMMITTEE FOR A DICTIONARY OF SUDETEN-GERMAN DIALECTS OF THE GERMAN ACADEMY OF SCIENCES IN PRAGUE AND ITS MATERIALS IN THE ARCHIVE OF THE CHARLES UNIVERSITY

In 2013, the Institute of German Studies of the Faculty of Philosophy of the Charles University in Prague handed over to the Archive of the Charles University materials of a Committee for a Dictionary of Sudeten-German Dialects of the German Academy of Sciences in Prague. These materials contain notes from the Committee's meetings but also source materials for the creation of the dictionary and a language atlas of Sudeten-German dialects (including completed questionnaires and maps). Smaller part of the materials consists of personal documents of Ernst Schwarz, president of the Committee and professor of the German University in Prague. The aim of our contribution is to present, based on the study of surviving materials, an outline of activities of this Commission, including its predecessors, and to describe the surviving written documents related to it.

Keywords: German Academy of Sciences in Prague – dictionary of Sudeten-German dialects – German studies – Ernst Schwarz – German University in Prague

Dne 27. 9. 2013 byl Ústavem germánských studií Filozofické fakulty Univerzity Karlovy předán Archivu Univerzity Karlovy významný materiál týkající se německé menšiny v prvorepublikovém Československu. Jedná se o rozsáhlou agendu Komise pro slovník sudetoněmeckých nářečí (*Kommission für das Sudetendeutsche Mundartenwörterbuch*), na jejíž činnosti se na počátku třicátých let významně podílel profesor Německé univerzity v Praze Ernst Schwarz. Schwarz nebyl první, kdo se snažil zachytit německé dialekty v českých zemích. I ze zachovaného materiálu vyplývá, že ještě před první světovou válkou byl výzkum německých dialektů iniciován Vídeňskou akademií věd a Královskou akademií věd v Mnichově. Německé dialekty v českých zemích měly být předmětem studia připravovaného slovníku dialektů bavorsko-rakouských. Členy původní komise zřízené Společností pro podporu německé vědy, umění a literatury v Čechách¹ byli profesori pražské německé univerzity Adolf Hauffen (1863–1930), August Sauer

* Tento text je součástí programu PRVOUK P21 Dějiny univerzitní vědy a vzdělanosti.

¹ Gesellschaft zur Förderung deutscher Wissenschaft, Kunst und Literatur in Böhmen, od roku 1924 Deutsche Gesellschaft der Wissenschaften und Künste, od 1939 Deutsche Gesellschaft der Wissenschaften und Künste in Prag, od 1941 Deutsche Akademie der Wissenschaften in Prag – srov. Alena MIŠKOVÁ – Michael NEUMÜLLER, *Společnost pro podporu německé vědy, umění a literatury v Čechách (Německá akademie věd v Praze). Materiály k dějinám a inventář archivního fondu*, Práce z dějin české akademie věd B 7, Praha 1994, s. 7.

(1855–1926) a Hans Lambel (1842–1921).² Činnost komise navázané na výzkum vídeňské akademie pokračovala i po vzniku Československa. Složení komise se vzhledem k úmrtím či odchodům jejích členů z Prahy několikrát změnilo (posledním předsedou byl po zesnulém Hauffenovi zvolen Erich Gierach, dalším členem byl Gustav Jungbauer).³ Tato komise byla zrušena rozhodnutím společnosti dne 17. 5. 1933 s odkazem na vznik Komise pro slovník sudetoněmeckých nářečí (*Kommission für das Sudetendeutsche Wörterbuch* respektive *Mundartenwörterbuch*).⁴

Komise pro slovník sudetoněmeckých nářečí vznikla již roku 1930 jako společný projekt Německé společnosti věd a umění (*Deutsche Gesellschaft der Wissenschaften und Künste für die Tschechoslowakische Republik*) a Německé akademie v Mnichově (*Akademie zur wissenschaftlichen Erforschung und zur Pflege des Deutschtums – Deutsche Akademie in München*). Mnichovská akademie měla zajistit především finanční podporu, ze strany Německé společnosti věd a umění měly být přislíbeny další finanční prostředky na výzkum.⁵ Zakládajícími členy komise byli profesori Německé univerzity v Praze – germanisté Erich Gierach (1881–1943), Ernst Schwarz (1895–1983) a Herbert Cysarz (1896–1985) a historik Wilhelm Wostry (1877–1951).⁶ Předsedou komise byl zvolen Erich Gierach, zástupcem Ernst Schwarz. Po odchodu Gieracha do Mnichova⁷ se stal vedoucím komise Ernst Schwarz. Dalšími členy komise byl od roku 1936 právní historik Wilhelm Weizsäcker (1886–1961),⁸ již zmiňovaný Gustav Jungbauer a historik Heinz Zatschek (1901–1965);⁹ naopak Cysarz od roku 1937 už mezi členy uváděn není.¹⁰ Pro profesora germanistiky Ernsta Schwarze, který byl předsedou komise až do roku 1945,¹¹ se stala práce na jazykovém atlasu a slovníku vedle výzkumu pomístních jmen základem vědecké činnosti až do jejího přerušení na konci druhé světové války.¹²

Financování prací na slovníku nebylo vždycky bezproblémové, jak o tom svědčí dochovaná korespondence. Činnost komise spočívala především ve stanovení metodiky, koordinaci výzkumných prací a v neposlední řadě i v zajištění finančních prostředků pro pokračující práci. Koordinace byla velmi důležitá, neboť do výzkumu byla zapojena celá řada

² AUK, fond Komise pro slovník sudetoněmeckých nářečí Německé akademie věd v Praze (dále jen Komise pro slovník), Komise pro vydání slovníku bavorsko-rakouských dialektů, k. 1, i. č. 10.

³ K poslední jmenovanému srov. např. Ota KONRÁD, *Dějepisectví, germanistika a slavistika na Německé univerzitě v Praze 1918–1945*, Praha 2011, s. 159–163.

⁴ AUK, Komise pro slovník, Komise pro vydání slovníku bavorsko-rakouských dialektů, dopis předsedy německé společnosti věd a umění Otto Grossera prof. Kretschmerovi jakožto předsedovi slovníkové komise vídeňské akademie věd z 12. 6. 1933, popř. dopis Grossera Gustavu Jungbauerovi z 22. 5. 1933, k. 1, i. č. 10.

⁵ AUK, Komise pro slovník, korespondence s německou akademií v Mnichově 1931–1942, k. 1, i. č. 8.

⁶ K těmto osobnostem srov. např. Ota KONRÁD, *Dějepisectví, germanistika a slavistika na Německé univerzitě v Praze 1918–1945*, Praha 2011.

⁷ O jeho politické angažovanosti srov. Ota KONRÁD, *Dějepisectví*, s. 131–135.

⁸ K němu srov. např. Karel HRUZA, *Wilhelm Wostry a Wilhelm Weizsäcker: vzorní mužové, řádní učenci a věrní vlastní synové?*, in: P. Soukup – F. Šmahel, *Německá mediévistika v českých zemích do roku 1945. Práce z dějin vědy* 18, Praha 2004, s. 305–352.

⁹ K němu srov. Karel HRUZA, *Heinz Zatschek (1901–1965). „Radikales Ordnungsdenker“ und „gründliche, zielgesteuerte Forschungsarbeit“*, in: Karel Hruza (ed.), *Österreichische Historiker 1900–1945. Lebensläufe und Karrieren in Österreich, Deutschland und der Tschechoslowakei in wissenschaftlichen Porträts I*, Wien – Köln – Weimar 2008, s. 677–792.

¹⁰ AUK, Komise pro slovník, založení komise a zápisy ze zasedání komise, k. 1, i. č. 1–2.

¹¹ AUK, Komise pro slovník, korespondence s německou akademií v Mnichově 1931–1942, k. 1, i. č. 8.

¹² AUK, Komise pro slovník, založení komise a zápisy ze zasedání komise, k. 1, i. č. 1–2.

studentů a dalších spolupracovníků na úrovni místních učitelů apod.¹³ Práce probíhaly i v období druhé světové války, kdy, jak se z dochovaného materiálu zdá, byl jazykový atlas již prakticky připraven k vydání a pokračovaly práce na slovníku. Pisemný materiál byl součástí spisovny Německé akademie věd (*Deutsche Akademie der Wissenschaften in Prag*), v níž se roku 1941 proměnila *Deutsche Gesellschaft der Wissenschaften und Künste*.¹⁴ Spisovna byla roku 1950, podle dopisu Národní kulturní komise z 31. 8. 1950,¹⁵ rozdělena mezi třináct různých vědeckých institucí. Materiál Komise pro vydávání slovníku byl předán semináři pro germánskou filologii FF UK. Část spisovny komise – kartotéka slovníku sudetoněmeckých nářečí – se z FF UK dostala do pozůstalosti germanisty a dialektologa profesora Emila Skály a je dnes uložena v Archivu hlavního města Prahy.¹⁶ Zbylý materiál komise (zejména vyplněné dotazníky a podklady k jazykovému atlasu) byl po Skálově smrti nadále uložen v knihovně Ústavu germánských studií Filozofické fakulty Univerzity Karlovy, odkud byl, jak už bylo uvedeno, roku 2013 převzat Archivem Univerzity Karlovy. Materiál ke slovníku byl dlouho považován za ztracený a Ernst Schwarz spolu se svými spolupracovníky, mj. se svým bývalým pražským kolegou Franzem Berankem a jeho ženou Herthou Wolf-Beraneck, též absolventkou Německé univerzity v Praze, začali později s pracemi na sudetoněmeckém slovníku znovu, a to pod záštitou mnichovského Collegia Carolina. Slovník začal vycházet roku 1988 péčí následovníků Ernsta Schwarze, jmenovitě Norberta Englische a Horsta Kühnela.¹⁷ Kromě vydání slovníku bylo dalším cílem i vydání jazykového atlasu. Podle dochovaných podkladů pro tisk je zřejmé, že práce na něm byly ve značně pokročilém stadiu (srov. příloha č. 5). I tyto podklady byly považovány za ztracené, kromě části, která je podle referencí uchována v Marburgu,¹⁸ tedy na pracovišti, které se vydáváním německého jazykového atlasu zabývá už od 70. let 19. století.¹⁹

Fond Komise pro slovník sudetoněmeckých nářečí je uložen v 68 kartonech a sedmi mapových složkách formátu A1 a A2. Ze značného rozsahu dochovaného materiálu je zřejmé, že se jednalo o velmi velkorosý projekt. Materiál uložený v univerzitním archivu lze rozdělit do několika základních skupin: nejrozsáhlejší skupinou jsou vyplněné dotazníky. Dotazovaným byly předkládány ucelené sady dotazníků, dotazníky byly zpracovávány pro kartotéku slovníku a zároveň na jejich základě vznikaly, a jak je zřejmé z dochovaných materiálů, také víceméně vznikl, sudetoněmecký jazykový atlas.²⁰ Sad otázek je hned několik: nejrozsáhlejším souborem je soubor základních dotazníků očíslovaných 1–15 (bez

¹³ O rozvržení činnosti komise a návaznosti na předchozí dialektologické výzkumy srov. ERICH GIERACH – ERNST SCHWARZ, *Erster Bericht des Sudetendeutschen Mundartenwörterbuches für das Arbeitsjahr 1930–31*, in: Heimatbildung, Monatschrift für heimatliches Volksbildungswesen, Liberec 1931, s. 1–5.

¹⁴ ALENA MIŠKOVÁ – MICHAEL NEUMÜLLER, *Společnost pro podporu německé vědy, umění a literatury*, s. 8–9.

¹⁵ Tamtéž.

¹⁶ K tomu srov. TEREZA KREUTER, *Slovník sudetoněmeckých nářečí a jeho historie: K nálezu ztracené kartotéky ke slovníku sudetoněmeckých nářečí*, ČČH 110, 2012, s. 318–328.

¹⁷ HORST KÜHNEL – NORBERT ENGLISCH – BERND KESSELGRUBER, *Sudetendeutsches Wörterbuch. Wörterbuch der deutschen Mundarten in Böhmen und Mähren-Schlesien*, Band I: A, München 1988. Vydávání pokračuje do současnosti.

¹⁸ FRIEDRICH STROH, *Handbuch der germanischen Philologie*, Berlin 1985,² s. 437.

¹⁹ Srov. ERNST SCHWARZ, *Die deutschen Mundarten*, Göttingen 1950, s. 43–44.

²⁰ Srov. ERICH GIERACH – ERNST SCHWARZ, *Erster Bericht des Sudetendeutschen Mundartenwörterbuches für das Arbeitsjahr 1930–31*, in: Heimatbildung, Monatschrift für heimatliches Volksbildungswesen, Liberec 1931, s. 1–5; ERNST SCHWARZ, *Die Heidelbeere in den sudetendeutschen Mundarten (Mit eine Karte)*, tamtéž s. 6–12.

čísla 6), vypracovaný přímo pro potřeby komise v letech 1930–1934 (obr. 3). Další skupinou je soubor otázek „*Wenkersche Sätze*“, což je základní sada otázek vytvořená prvním z tvůrců německého jazykového atlasu Georgem Wenkerem (1852–1911).²¹ Následuje sada dotazníků „*Marburger Fragebogen*“ (obr. 4), což jsou standardizované dotazníky vzniklé na marburské univerzitě, jež se stala sídlem dialektologického výzkumu němčiny spojeného s tvorbou německého jazykového atlasu. Tímto sídlem je mimochodem marburská univerzita dodnes.²² Další sadou dotazníků jsou „*Wiener Ergänzungsfragebogen*“ a poslední sadou jsou dotazníky, na jejichž tiskopisech byl podepsán prof. Erich Gierach, a proto byly pracovně nazvány „*Gierach Fragen*“.

Všechny dotazníky jsou rozděleny do 16 základních výzkumných dialektologických oblastí označených obvykle podle spádového centra, ve fondu pak řazené podle abecedy (Au/Aussig, Bu/Budweis, Ei/Eisenstein, Gr/Grulich, Ig/Iglau, Ka/Karlsbad, Kr/B. Krumau, Mi/Mies, Ne/Neu Titschein, Po/Postelberg, Re/Reichenberg, Sch/M. Schönberg, Sl/Slowakei, Tr/Trautenau). Nutno dodat, že pro oblast Slovenska byl vyplněn jen velmi malý počet dotazníků.

Ve fondu jsou dále uloženy již zpracované kartografické podklady jazykového atlasu jak v rukopisné formě, tak jako podklady pro tisk. Zachovaly se zápisy ze zasedání Komise pro vydání slovníku, její korespondence a zprávy o činnosti.

Dochovala se zde i část materiálů vzniklých v souvislosti se Schwarzovým a Gierachovým výzkumem pomístních jmen. Dílo *Sudetendeutsches Flurnamen-Buch* vyšlo ve čtyřech svazcích v letech 1935–1941.²³ Ve fondu je však materiálů poměrně malá část (tři kartony spisů). Větší část byla v té části spisovny Německé akademie věd, která byla předána Státnímu historickému ústavu v Praze a odtud do Archivu Akademie věd. Podle spisu o fondu jsou tyto materiály dlouhodobě zapůjčeny Ústavu pro jazyk český AV ČR.²⁴ Ostatní písemný materiál lze označit jako osobní písemnou pozůstalost E. Schwarze v užším slova smyslu. Tvoří ji rukopisy a strojopisy prací týkajících se dialektologie, a to jak z pera Ernsta Schwarze, tak i jeho žáků a kolegů, např. jeho pražského i mnichovského kolegy Franze Josefa Beranka. Nepatrnou část tvoří Schwarzova korespondence, mj. i s francouzským historikem Marcem Blochem. Dále pak výstřižky z tisku a separáty dialektologických prací, jak vlastních, tak cizích. Do této části fondu byla zařazena i jedna složka rukopisného materiálu, jejímž původcem je Eva Sibylle Busch. Jedná se o rukopisné poznámky, excerpta, zápisy z přednášek,

²¹ Srov. Ernst SCHWARZ, *Die deutschen Mundarten*, s. 43. Nebo též <http://de.wikipedia.org/wiki/Deutscher_Sprachatlas> (22. 9. 2015). Dotazníky „*wenkersche Sätze*“ byly komisi předány již vyplněné (zřejmě jako výsledek práce jejich předchůdců): „Das Wörterbuch besitzt als Leihgabe der Deutschen Gesellschaft der Wissenschaften und Künste für die Tschechoslowakische Republik, Prag die 40 Wenkerschen Sätze aus allen deutschen Schulorten des Staates (etwa 2800) und einen kleinen Fragebogen in gleicher Anzahl. Dadurch ist es möglich geworden schon jetzt 60 lautformen- und wortgeographische Dialektkarten herzustellen.“ Ernst SCHWARZ, *Das Sudetendeutsche Mundartenwörterbuch*, Forschungen und Fortschritte. Nachrichtenblatt der deutschen Wissenschaft und Technik 7, Nr. 13, 1931, s. 192.

²² Viz <<http://www.uni-marburg.de/fb09/dsa>> (22. 9. 2015).

²³ Dílo *Sudetendeutsches Flurnamen-Buch* vydávala „Kommission für sudetendeutsche Flurnamenforschung“ vedená Gierachem a Schwarzem (od druhého dílu pouze Schwarzem). První svazek Ernst SCHWARZ, *Die Flurnamen des Bezirkes Gablonz*, Prag 1935; druhý svazek Herbert WEINELT, *Die Flurnamen des Bezirkes Freudenthal*, Reichenberg 1937; třetí svazek Wilhelm FRIEDRICH, *Die Flurnamen des Bezirkes Römerstadt*, Liberec 1939; čtvrtý svazek Gretl FISCHER, *Die Flurnamen des Gerichtsbezirkes Eger*, Reichenberg 1941.

²⁴ Archiv Akademie věd ČR, Německá akademie, spis o fondu.

dopis od matky apod. Není jasné, jak se tato složka do fondu dostala, zda náhodně či nikoliv (jako studentka germanistiky mohla E. s. Busch s agendou pomáhat, nicméně není mezi spolupracovníky uváděna). Složka byla ve fondu ponechána. Eva Sibylle Busch se narodila v Hamburku 6. 5. 1920, vystudovala střední školu tamtéž a studia na univerzitě zahájila také v Hamburku, vzhledem k pokračujícím válečným událostem ale studovala germanistiku také v Tübingen a Innsbrucku, poslední čtyři semestry pak v Praze. Jak vyplývá z dochovaného dopisu matky i ze záznamů ve fondu Filozofické fakulty Německé univerzity v Praze, bydlela nejméně tři semestry v bubenečské vile společně s rodinou tehdejšího rektora Německé Karlovy Univerzity Friedricha Klausinga. Jednalo se o vilu v Bubenečské ulici 55, která byla jakožto arizovaný majetek ve správě *Auswanderungsfond für Böhmen und Mähren*. Sibylle Busch promovala 29. 7. 1944,²⁵ tedy ještě před sebevraždou rektora Klausinga.²⁶ Po válce se vrátila do Hamburku, kde působila na univerzitě. Roku 1970 (už jako Eva Sibylle Engel) byla poprvé zvolena za FDP do hesenského zemského sněmu, v letech 1979–1981 byla dokonce jeho viceprezidentkou. V letech 1981–1983 byla poslankyní spolkového sněmu za FDP. Eva Sybille Engel zemřela 20. 10. 2011.²⁷

Zřejmě nejzajímavějším materiálem jsou tiskové podklady a grafické předlohy pro sudetoněmecký jazykový atlas. Z dochovaného materiálu se zdá, že příprava jazykového atlasu byla již ve značně pokročilém stádiu; kromě dílčích mapek a grafických předloh (srov. obr. 6) se ve fondu uchovaly negativní podklady pro tisk jednotlivých jazykových map (obr. 5). Rukopisné mapy vznikaly (podle dat uvedených na jednotlivých listech) většinou již v první polovině třicátých let. Nicméně dílčí práce na jazykovém atlase pokračovaly podle měsíčních zpráv do roku 1944.²⁸ Že se v té době jednalo o téměř ukončenou práci, dosvědčuje i Schwarzem vydané torzo jazykového atlasu, které vyšlo v Mnichově v padesátých letech.²⁹ Schwarzem vydané mapy jsou, co do grafické stránky, totožné s mapami uloženými ve fondu sudetoněmeckého slovníku. V úvodech jednotlivých svazků atlasu Schwarz uvádí, že vydává mapy, které se mu podařilo získat z různých zdrojů (např. disertačních prací, část map byla poslána doktorce Bretschneiderové, pracující na berlínsko-braniborském slovníku do Berlína jako srovnávací materiál apod.).³⁰ Celkem bylo vydáno 106 map. Ve fondu je uloženo ve formě tiskových podkladů zhruba 800 map a dále několik stovek dílčích mapových podkladů ve složkách (fasciklech) formátu A1 a A2 a v neposlední řadě i cca 400 originálních mapových listů velkého formátu, které byly nalezeny v depozitáři AUK ještě před předáním materiálů z FF UK.

Dochované materiály jsou historickým materiálem zachycujícím stav německých dialektů na území českých zemí (a zčásti i Slovenska) krátce před koncem jejich vývoje. Na

²⁵ AUK, fond Matriky Německé univerzity v Praze, Matrika doktorů Německé univerzity v Praze sv. 7, s. 283.

²⁶ K tomu srov. Např. Bern RÜTHERS, *Verräter, Zufallshelden oder Gewissen der Nation? Facetten des Widerstandes in Deutschland*, Tübingen 2008, s. 40–48.

²⁷ Podle tiskové zprávy hesenského zemského sněmu ze 4. 11. 2011 <<http://www.hessischer-landtag.de/icc/med/9f0/9f02a97c-7536-3314-c9ab-4e72184e3734,11111111-1111-1111-1111-111111111111.pdf>> (9. 3. 2016).

²⁸ AUK, Komise pro slovník, Zprávy o činnosti (měsíční) 1939–1945, k. 1, i. č. 5.

²⁹ Ernst SCHWARZ, *Sudetendeutscher Wortatlas*, Bd I–III, München 1954, 1956, 1958.

³⁰ „Die Karten [...] waren während des Krieges Frl. Dr. A. Bretschneider, der Leiterin des Brandenburg-Berlinischen Wörterbuches in Photokopien zu wissenschaftlichen Zwecken zur Verfügung gestellt worden“, Ernst SCHWARZ, *Sudetendeutscher Wortatlas*, Bd. III, s. 3.

práci Schwarze a jeho kolegů můžeme nahlížet jako na čistě odbornou činnost, ale přesto nelze opomenout, jak politicky aktuální výzkum německých dialektů i pomístních jmen ve své době byl. Zajímavé je z tohoto hlediska nejen přímé financování prací na slovníku mnichovskou akademií věd, ale také proměňující se vědecké vazby českoněmeckých vědců. Po úmrtí starší generace profesorů s tradičními vazbami na Vídeň byla spolupráce s vídeňským centrem ukončena téměř symbolicky roku 1933. Jednoznačně byla upřednostněna spolupráce s mnichovskou akademií i mnichovskou univerzitou, kam posléze, roku 1936, odchází i první předseda komise Erich Gierach, aby se stal „*nejvlivnějším starogermanistou ve Třetí říši*“.³¹

JANA RATAJOVÁ

Die Kommission für das Wörterbuch sudetendeutscher Dialekte an der Deutschen Akademie der Wissenschaften in Prag und ihre Materialien im Archiv der Karlsuniversität

ZUSAMMENFASSUNG

Im Jahre 2013 übergab das Germanistische Institut an der Philosophischen Fakultät der Karlsuniversität dem Universitätsarchiv Materialien der Kommission für das Wörterbuch der sudetendeutschen Dialekte an der Deutschen Akademie der Wissenschaften in Prag. Es handelt sich hierbei vor allem um Sitzungsprotokolle der Kommission sowie um direkte Unterlagen für die Entstehung des Wörterbuches und eines Sprachenatlases der sudetendeutschen Dialekte (einschließlich ausgefüllter Fragebogen und Kartenunterlagen), während der kleinere Teil aus drei persönlichen Schriftstücken des Kommissionsvorsitzenden und Professors der Deutschen Universität Prag, Ernst Schwarz, besteht. Der hier vorgelegte Bericht versucht anhand von Untersuchungen des erhaltenen Schriftguts die Tätigkeit der Kommission (einschließlich ihrer Vorgänger) zu skizzieren und auch das erhaltene Schriftmaterial kurz zu beschreiben.

Deutsche Übersetzung: Wolf B. Oerter

Jana Ratajová
Ústav dějin a archiv Univerzity Karlovy
jana.ratajova@ruk.cuni.cz

³¹ Ota KONRÁD, *Dějepisectví*, s. 132.

Akademie
zur wissenschaftlichen Erforschung
und zur Pflege des Deutschtums
- Deutsche Akademie -
Postfachkonto 8700 München

München 2 M, Residenz, den 17. Juni 1932.
Fernruf 28288

Egb. Nr. 6314
(Bitte in der Antwort angeben)

S.H.

Der Präsident.

Herrn Professor Dr. Otto G r o s s e r

Deutsche Gesellschaft der Wissenschaften
und Künste für die Tschechoslowakische Re-
publik

Eingelangt	
am	24. VI. 1932
Zeit	750.

P r a g XII - 974

Tschechoslowakei.

Sehr verehrter Herr Präsident !

Haben Sie vielen Dank für Ihre freundlichen Zeilen vom 14.6.32. aus denen ich zu meiner grossen Genugtuung entnehme, dass sich die Deutsche Gesellschaft der Wissenschaften und Künste nunmehr offiziell bereit erklärt hat, das Sudetendeutsche Wörterbuch gemeinsam mit der Deutschen Akademie herauszugeben. Ich stimme Ihnen darin zu, dass für das laufende Jahr eine besondere Beitragsleistung sich erübrigt, da der Zuschuss von 2000.- Mark und die von der Deutschen Akademie gewährten 3000.- Mark zur Deckung der Arbeit 1932 ausreichen. Es wäre mir jedoch sehr wertvoll, schon jetzt zu wissen, welchen Betrag voraussichtlich die Gesellschaft für das Rechnungsjahr 1933 zur Verfügung stellen wird, da ich diese Mitteilung für die Aufstellung unseres Etats anlässlich der Hauptversammlung 1932 im Oktober brauche. Ich wäre Ihnen sehr verbunden, wenn Sie uns im Laufe der nächsten Wochen eine entsprechende Mitteilung zukommen liessen.

Obr. 1 Dopis prezidenta Německé akademie v Mnichově F. v. Müllera předsedovi Německé společnosti věd a umění O. Grosserovi o společném vydávání slovníku a finančním příspěvku (17. 6. 1932, 2 obr.)

Über die Einzelheiten der Veröffentlichung des Werkes,
die ja wahrscheinlich noch mehrere Jahre auf sich warten lassen
wird, brauchen wir uns nicht zu unterhalten. Ich bin überzeugt,
dass dann seinerzeit eine beide Teile befriedigende Vereinbarung
leicht getroffen werden kann.

Dem Wunsche, dass sich unsere beiden Organisationen
in Zukunft noch enger als bisher zu gemeinschaftlicher Arbeit
für die wissenschaftliche Erforschung des Deutschtums verbinden
möchten, stimme ich von Herzen zu und verbleibe

mit dem Ausdruck vorzüglicher Hochachtung

Ihr sehr ergebener

F. v. Smoller

Neue Adresse: München 23, Königstr. 107.

Z. 688/1936.

10. Juni 1936.

Betrifft: Sudd. Mundartenwörterbuch.

An die

Deutsche Akademie,

München.

Durch die Berufung von Herrn Prof. Dr. Erich Gierach nach München sind mit Rücksicht auf unsere Verhältnisse Änderungen betreffs des Sudetendeutschen Mundartenwörterbuches, das die Deutsche Akademie gemeinsam mit unserer Gesellschaft bearbeitet, nötig geworden.

Herr Prof. Gierach ist zu unserem Bedauern im Begriffe, aus der Leitung der Arbeit am Wörterbuch auszuschcheiden. Zum Obmann unserer Kommission für das Sudetendeutsche Mundartenwörterbuch wurde dessen wissenschaftlicher Leiter, unser wirkliches Mitglied Herr Univ.-Prof. Dr. Ernst Schwarz, gewählt. Mitglieder der Kommission sind ausser ihm die Univ.-Professoren Herbert Gysarz, Wilhelm Weissäcker und Wilhelm Wostry.

Alle für das Wörterbuch bestimmten Zuschriften bitten wir fortan direkt an unsere Gesellschaft (Prag XII., Budečská 6) event. an den Obmann unserer Wörterbuch-Kommission Herrn Prof. Dr. Ernst Schwarz zu richten.

Die Beiträge für das Sudd. Mundartenwörterbuch erbitten wir fortan an die Kreditanstalt der Deutschen, Prag II., auf Sparbuch Nr. 9.350 "Mundartenwörterbuch" zu überweisen. Den

Obr. 2 Koncept dopisu předsedy společnosti O. Grossera Německé akademii v Mnichově, týkající se financování projektu po odchodu E. Gieracha do Mnichova (10. 6. 1936, 2 obr.)

Eingang der letzten Wörterbuch-Ueberweisung an die Kreditanstalt
(von dieser dem "Mundartenwörterbuch" angezeigt am 27.V.1936)
per RM. 618. 54 bestätigen wir dankend. Die Berichterstattung
und Abrechnung erfolgt wie bisher monatlich. Ausserdem untersteht
die Finanzgebarung des Wörterbuches, wie die aller unserer
Kommissions-Unternehmen, der regelmässigen Kontrolle unseres
Schatzmeisters.

Gleichzeitig beehren wir uns mitzuteilen, dass
der Wörterbuch-Kredit unserer Gesellschaft für 1936 in der
Hauptversammlung vom 19. Mai 1936 in ^{der} alten Höhe von 10.000 Kč
bewilligt wurde und wir auch von Seiten der Deutschen Akademie
im Interesse des Fortschreitens dieses wichtigen wissenschaft-
lichen Unternehmens die Bewilligung des bisherigen Kredites
erbitten. *Wir bitten um Bestätigung dieses Protokolls.*

Mit dem Ausdruck vorzüglichster Hochachtung

Der Vorsitzende:

DEUTSCHE GESELLSCHAFT DER WISSENSCHAFTEN UND KUNSTE
FÜR DIE TSCHECHOSLOWAKISCHE REPUBLIK

Mi 27

Fragebogen 1

Ort Lohhausen Pol. Bezirk Marienthal
 Gerichtsbezirk Bad. Kaindorf

Mundartsprecher Name Leinold Loh **Aufzeichnender** Name Josef Müllbacher
 Alter 68 Anschrift Schiffstr. 2, Bad. Kaindorf
 Beruf Landwirt h. Wärrinder
 Geburtsort Lohhausen Stand Befehlsh.

Es wird gebeten, nur im Orte geborene Personen zu befragen.

Wie heißt in Ihrer Mundart:	Antwort:
1. das hölzerne Gerät zum Zusammenraffen von welchem Laub, Gras usw., z. B. Rechen, Harke usw. (ev. zeichnen!)	1. <u>Rägr</u>
2. der Wetzsteinbehälter, z. B. Wetzkeise, Schlatterfaß, Wetzkuß usw.	2. <u>Wetzkeißel</u>
3. der mit Steinen beschwerte, durch Drehen an einer Welle verschiebbare Kasten zum Glätten der Wäsche, z. B. Mangel, Mandel, Rolle, Wäschrolle usw.	3. <u>Wafsmang</u>
4. der Bettüberzug, z. B. Bettbezug, Bettziche, Awerzug usw.	4. <u>Lehtzeißel</u>
5. das Kopfkissen, z. B. Kupkissen, Hedfil, Hedfäl usw.	5. <u>Künzgeroll</u>
6. das Anfangs- und Endstück des Brotlaibes, z. B. Ränfchen, Kanten, Knust, Junge usw.	6. <u>Alpfnit, Ranfl</u>
7. die bestrichene Brotscheibe, z. B. Bemme, Stulle, Schnitte usw.	7. <u>u Gfsmint</u>
8. der auftreibende Zusatz zum Kuchenteig, z. B. Hefe, Bäreme usw.	8. <u>Liffen</u>
9. die beim Ausbraten von Rinds-, Schweinefett usw. zurückbleibenden festen Restchen, z. B. Griben, Schrammeln, Schriwen, Schwärtel, Speckkrümen, Spirken, Graupeln usw.	9. <u>Greibeln, Rynkhen</u>
10. die Fettschicht auf der ungekochten Milch a) süß b) sauer	10. <u>Rymath</u>

Obr. 3 Dotazníkový formulář, základní sada č. 1 (Mi, kart. 24)

Der „Deutsche Sprachatlas“, seinerzeit von G. Wenker begonnen und von F. Wrede weitergeführt, hat die Antworten aus 53 000 Schulorten zur Grundlage, die von Lehrern mit ihren Schülern in der Deutschkunde verfaßt worden sind. Mit dem erneuten Dank der Wissenschaft an den deutschen Lehrer für diese großartige Hilfeleistung bitten wir Sie heute, als Ergänzung zu jenem Sprachstoff, durch geeignete Schüler aufschreiben zu lassen, wie man die in der folgenden Wörterliste aufgeführten Dinge und Tätigkeiten in der Mundart Ihres Ortes bezeichnet, es sei denn, daß der Lehrer als Einheimischer diese mundartliche Übertragung besorgen oder Einheimische hinzuziehen will.

Wir empfehlen einfache Schreibweise, wie sie für die Mundart dort landesüblich ist. Es ist der cruxhafte Gebrauch der Mundart gemeint, darum sollen Scherz-, Kose- und Spottnamen, etwa für die Handwerker, höchstens an zweiter Stelle eingetragen und als solche gekennzeichnet werden. Es kommt hier nicht auf feinste Unterschiede der Lautwiedergabe an. Bitte die Mundartwörter hinter die vorgedruckten Zahlen einzutragen, damit sie leicht zu finden sind. Ist das Wort in der Mundart daselbe wie in der Schriftsprache, so soll es trotzdem auf dem Fragebogen eingetragen werden. Durch gute Tinte und deutliche Schrift werden unsere Augen am besten geschützt. Was eingeklammert ist, dient zur Erläuterung und soll nicht wörtlich in die Mundart übersezt werden. Durch die Worte: wie heißt der Handwerker, der die Tomwaren herstellt, sollen hier solche Ausdrücke wie Töpfer, Euler, Bütter erfragt werden. Bei den letzten Nummern sind zugleich mehrere Wörter gefragt, die allesamt übertragen werden sollen, z. B. Nr. 190 voriges Jahr hat es viel Obst gegeben, dies Jahr wenig; da verwenden manche Mundarten für dies Jahr ein einziges Wort heuer. Bitte hinter jedem Hauptwort das Geschlecht, ob männlich, weiblich oder sächlich, mit (m), (w), (f) anzugeben.

Nur diejenigen Orte, aus denen die Bogen beantwortet zurückkommen, können im „Deutschen Sprachatlas“ erscheinen. Wir sind für baldige Erledigung dankbar. Es soll nur dieser eine Fragebogen ausgesandt werden.

Das Reichserziehungsmiisterium hat die Versendung dieses Fragebogens genehmigt.

Marburg (Rahn).

Für den „Deutschen Sprachatlas“
W. Mißka u. B. Martin.

Wie heißt in der Mundart des Ortes:

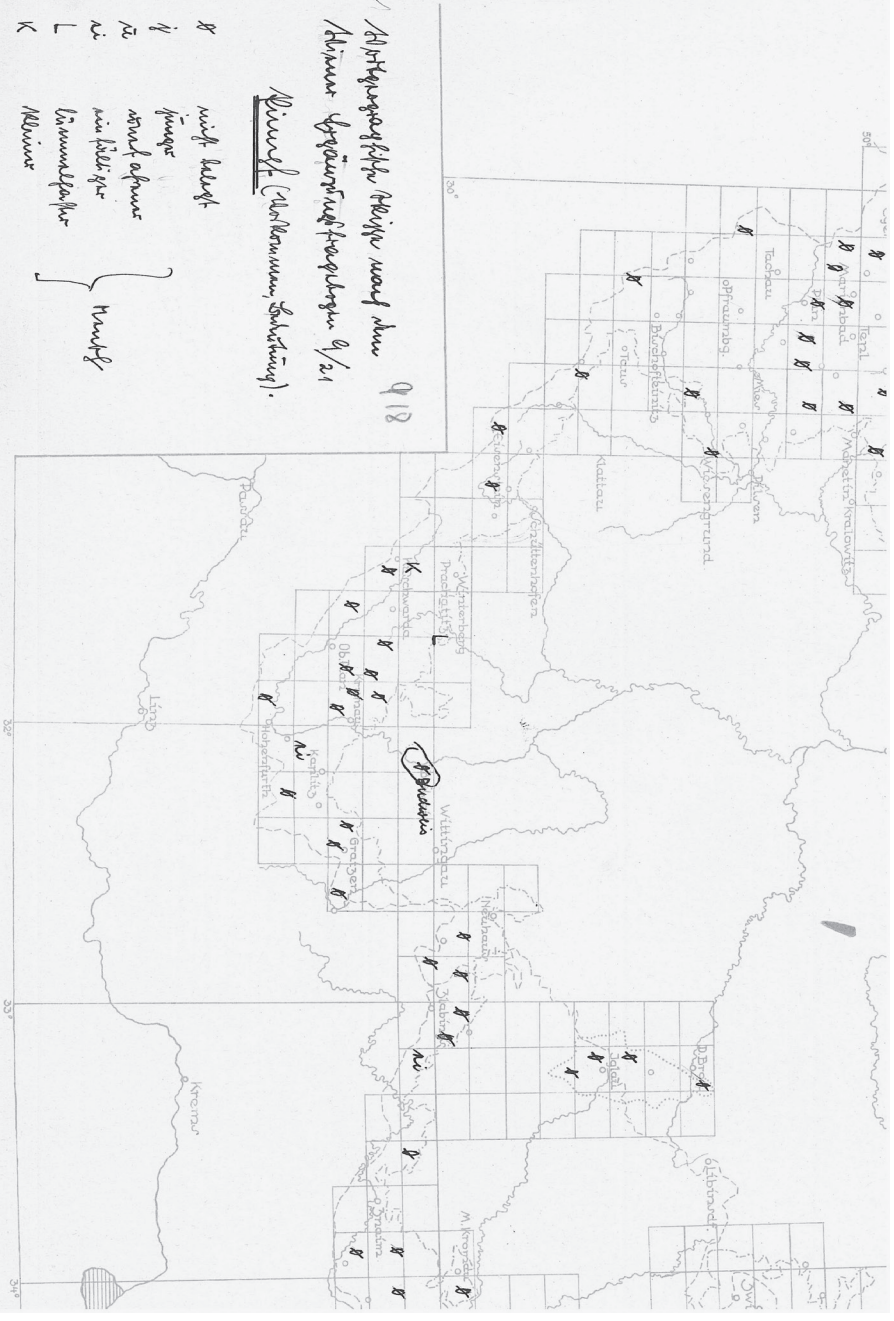
1. Horn (allgemein, nicht bes. Sorte). — 2. Ameise (die kleine Art).
3. Anemone (nemorosa). 4. Augenbraue. — 5. Augenlid. — 6. auszwringen (mit der Hand Wäsche ausdrücken). — 7. Backenzahn. — 8. Bactrog. — 9. barfuß.
10. Bauchweh. — 11. sich beeilen (zum Bahnhof). — 12. Begräbniß. — 13. Beule (durch Schlag). — 14. es blizt. — 15. Brennessel. — 16. Brombeere (Frucht). — 17. Brotstieße (bestrichen). — 18. bügeln (Wäsche). — 19. Deichsel (beim Zweispänner). — 20. Distel (nicht bes. Sorte). — 21. Docht (der Lampe). — 22. Eichelhäher. — 23. Eigelb. — 24. Elster. — 25. Ente (männliche). — 26. Erdbeere (im Walde). — 27. sich erkälten. — 28. ernten (Kartoffeln). — 29. Enter (der Kuh). — 30. Enter (allgemein). — 31. fegen (Stube). — 32. Ferfel. — 33. Fledermaus. — 34. Fliege (Stuben-). — 35. Frosch (allgem.). — 36. Frühling. — 37. Gabeldeichsel (Einpänner). — 38. gackern. — 39. gähnen. — 40. Gans (männliche). — 41. Gans

- K nicht besetzt
- J jüngere
- I auf einem
- H im Jahre
- G in einem
- F in einem
- E in einem
- D in einem
- C in einem
- B in einem
- A in einem

Wörter (Anwesenheit, Schätzung).

1. Wortgeographische Skizze nach dem Wiener Ergänzungsfragebogen 9/21
 Anmerkung: Ergänzung nach Fragebogen 9/21

918

Obr. 6 Mapové podklady: Wortgeographische Skizze nach dem Wiener Ergänzungsfragebogen – Pimpf (výřez z mapy)